

val. Éppen ezért fő kérdésünkre, hogy a könyv eléri-e célját, felkelti-e az érdeklődést régebbi irodalmunk iránt, népszerűsíti-e azt, határozott igennel felelhetünk. Hasznos, mindenféle lapos didaxis nélküli, szórakoztatva tanító könyv. Csak azt kívánhatjuk még, hogy a magyar könyvkiadás tegye hozzáférhetővé régebbi irodalmunkból nemcsak a legnagyobbak, hanem a többiek műveit is. Hiszen Nemeskürty könyvéből kiderül: megérdemelné, hogy kutatási témából újra olvasmánnyá váljon. (*Gondolat*, 1975.)

ZENTAI MÁRIA ÉVA

Gál Sándor: Első osztályú magány

(*Beszéd egyetlen hangra*) Gál Sándor új novellás könyve érdekes kísérlet. Összefogott, rejtett szálakkal egymáshoz fűzött emlékezésorok adják a könyvnovellát: a szerző nagyobb egységben gondolkodik, s *jelentését az időről* nem könnyen elröp-penő metaforákba, de emlékvalóságot, sajátágosan hazai — csehszlovákiai! — történelmet megszólaltató könyvesszébe tömöríti. A korábbi novellás könyvből átvett, a Gál Sándor-i próza legsúlyosabb darabjának is mondható *Első osztályú magány* az új elbeszélések között, súlyát tovább növelve, vezérmotívummá vált, s a hasonlóan nehéz gondolati anyagot hordozó, nem kevésbé történelmi megpróbáltatásokat is elősoroló új elbeszélés *A király* társaságában értékzónát is jelölt. A csehszlovákiai magyarság sorsát, a *jégtörő február* előtti megpróbáltatásokat kevesen mondták ily főlemelő keserűséggel, a történet szinte elvető lírai novella sok árnyékú szomorúságával.

Gál prózába sajtolt véleménye — kissé megtévesztő módon ezért neveztem novellás kötetét könyvesszének — az emlékezéssel megállított, örökké vádolttként szereplő *Időt* megforgatja. A bevezetőként és utószóként jelen levő két „jegyzet” ugyanakkor keretül is szolgál a novellák álarcát magára öltő, a pillanatot szinte megállító-kimerevítő emlékezésnek: az író akárha egyszemélyű történelemkönyvének a koordinátáit akarná meghúzni. Időhatárának csak látszólagos terepuma a gyermekkor (a háború), valójában a csehszlovákiai magyarság ötven évről, a nemzetiségi sors nagykorúsodáshoz vezető fél évszázadáról beszél. Sokszor tengerélményt, forró szél imádatot ünneplő novellája sem az éppen másutt kihonit, az idegen táj és éghajlat alatt ismeretlent szólítja, hanem a maga elől futamodó *nem menekülhetsz* élményét ébreszti. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez a szavakkal fölcsigázott, éppen a nyelvi megjelenítés miatt nemegyszer mondatillúziókat, szentimentális szépélgést létrehozó elvágyódás mennyire idegen az *Első osztályú magány* és *A király* szerzőjétől.

Gál elbeszéléseinek valósága a letisztult és a valósággal szinte egyenértékű *emlék*. Írásaiban kevés a történet, a mozgalmasan szembeállított, cselekvéstől duzzadó jellemekek nem játszanak fő szerepet. Novelláinak tájai is a csend, a magány, a folyóvölgy, a pszichológiai fáradtságot előző hegyi túra, a bezártság képzetét keltő első osztályú vasúti kupé s a *királynak mindent szabad!* gondolati álomvilág köré épülnek. A férfi szinte semmit se tesz, csak levonul a folyóhoz, hogy figyelemmel kísérhesse a hajdan oly nagy élményt nyújtó *Csukák vonulását*. Nézi a vizet és az erdőt, behallgat a természetbe, s mikor pihenésének végén — úticéljaként — több halat is sikerül fognia, rájön, nincs kinek vinni a zsákmányt. Az emberek, a jó barátjai, családtagjai az idők folyamán kihaltak, elvándoroltak, életközösséget bontottak. Az író nosztalgiája, *kőlapok* közé szorított régi énje levetette már az elbeszélő verset. A hajdani élményekre, szóélményekre visszaemlékezve, Gál még mon-

daná-mondaná, de folyó menti hallgatása, fiú és lány párharcát tükröző, két felfogást ütköztető csendes kitörése a hemingwayi szituációt (folyópart, történésnélküliség, két ember közé ereszkedő idő) fokozatosan átalakítja, tünődését történelmivé, egy népcsoport gondolkodásának, eszmélkedésének kisugárzójává teszi. A beszélt *egyetlen hang* ezért nem más, mint az egymásba fűződő emléksorok novellakénti rögzítője. Hiába az egyéni összeroppantani látszó magányérzet kitüntetettsége, a téma nem lehet más, mint a honi sajátságokat (jelentéspöttyöket, tragédiafojtókat) is mutató *összekuszálódott világ-szöveget* újjászövése-tisztítása. Ahogyan a költő egyik új verse, a *Jelentés az időben* mondja: *ki lép előre egyet az éjjél elé sírok / felnyíló ezredéveit közelhozni az úthoz / árnyéktalan tájakraól vak földrészekről / ki áll elő felemelni hangunk csonkjait*. A jelzésekig lecsupaszított vers az utolsó lírakötetben (és a legfrissebb versekben) tragédiák, útkeresésről tanúskodó visszapillantások (önismeretre sarkalló nemzetiségi próbák) kivallója. A kötet novellái közül azok a legsúlyosabbak — nem véletlen, hogy a megformálás éppen ezekben játszik az író kezére — amelyek nem ragadnak le a személyiség egyedi bajainál, hanem az egyéni sorsot a cselekvő tömeg igazságuralálásában igyekeznek megmutatni.

(*Bolond király, bolond történelem*) A *Csukák vonulása* a maga nemében kitűnő írás: feszes a mondatfűzése, cselekvésnélküliségében is izgalmas a mondanivalója. A tájban bolyongó férfi saját múltjával szembesül: tevése-vevése, bóklázása ha ideig-óráig feledtetni is a kiüttlanság-érzésben megnyilvánuló *magányt*, mindössze állapotrajzot ad; mintha az egyén megkeseredését csak egyéni bajok-tragédiák okoznák. A jelzésekbl feltárulkozó világ arra enged következtetni, hogy egy emberi kapcsolat (szerelem, házasság) megszakadásáról van szó; az időnként belső monológként felbukkanó kérdések (*Miért találkozunk és miért válunk el? Miért van a találkozás öröme s az elválás fájdalma?*) csak a lelkiekben elbizonytalanodott férfi öngyötresét mutatják. A kollektív magányérzet, pontosabban szólva a történelemért felelős, nemcsak önmagának, hanem társainak is megváltást ígérő ember rajza az *Első osztályú magányban* és a mese igazságát könyörtelen körülmények között is megörző és azt saját igazságaként közreadó *A királyban* már túllép a különféle elvagyódásokat végigkísérő látzatnovellán.

Az *Első osztályú magány* kerete — egy férfinak utazás közben megviláglik a gyermekkor, s annak iszonyata: a háború és a nemzetiséget ért legnagyobb igazságtalanság, a kitelepítés — Gálnak elég indíték arra, hogy — kimondva a konkrét bajokat — korábbi emlékezéseinek, tudatnovellákra emlékeztető múltidézésének súlyát a történelem mérlegére tegye. A vonaton való utazás (időből-térből kirohanó helyzetváltoztatás) Semprun nagy regényének öneszmélést segítő sikolyára emlékeztet. A felüdülést kínáló tájjal és az élet szépségeire emlékeztető s minduntalan a másfajta örömet-tisztaságot reprezentáló utastárssal — a szőke lánnyal — bármily szépen is ring a főhős, párnás kocsija nem más, mint *egy nagy koporsó*. Aki benne utazik, maga is az *életfogytiglani magányra ítélték soha el nem követett bűneiért* szenved. A halottakat cipelő Kaszás Laji, a furcsa halállal elköszönt Szomszéd Jóska és a tanító — kitelepítések során marhavagonban jobblétre szenderült — kisonokájának megidézésével az író az egyéni tragédiákat a soha el nem követett kollektív bűn és a világfelfordulást jelentő borzalmak (háború-öldöklés) szintjén látta. Az utazó főhős emlékezése, szorosan helyhez kötött egyedi valósága így válhat általános tiltakozássá. Az elbeszélést mottóként bevezető Sandburg-idézet — *En vagyok a fű, A munkát bízzátok rám* — nem csupán hangulati előkészítő: ily szemérmes kiszólás mögül is látszik a maga erejét tudatosító tömeg „köporlasztó” ereje.

A bolond történelem — ismét csak a kitelepítés és a háború a téma — bolond uralkodót választott magának: *Lükekirályt*, akinek *klozett a trónja!* Csakhogy a háború mocskában e furcsa király az egyetlen ember! Fiát, családját elvesztette, s a maga módján, a kissé kótyagosok tisztánlításával el kezd a falu s később az egész természet és társadalom fölött ítélkezni. Emberi-isteni cselekedetei (úgy temeti el a talált csecsemőt, hogy közben megkereszteli, megáldja a vizeket, fákat, a napot és a növényeket) különös erővel ugranak ki a borzalmakból. A király, aki nem más, mint a háborúban katonafiát elvesztett s attól megháborodott falubolondja, új tör-

vényeket állít, s a szerint is cselekszik. A kitelepítés során mégis magára marad: ki sem toloncolják! Növényei, fái, s magához szelídített faunája egy társadalomfeletti ország, a békesség országa rendjét jelképezik. Az elbeszélésben konkrét helyzetek elegyednek a megbomlott képzelet által megidézett mesével. S mert szimbolikus erejű a világ minden szennyét elítélő hang, *A király* érvényessége — éppen a világ-irodalomból is sok helyütt ismert írói „csavarral” — korontúlívá nő.

(*Idegen környezet, közhelyszerű mondatok*) Érdemes lesz röviden arról is szólni, hogy az emlékezésre épülő, s több esetben férfi és nő párharcát közvetítő novellák s az azt követő írások miért nem hatnak a reveláció erejével. Mindegyik elbeszélés valahol megsikkad, hősei unottá-fáradttá válnak; az író ahelyett, hogy a nagy szürkeségtömböket, a kihidegült kapcsolatokat a legegyszerűbb eszközökkel jelenítené meg, mondatait csillogtatja. Amíg legutolsó verseskötönyve, a *Kőlapok* a kevés, de tömör beszéd fegyelmével túllépett korábbi líravilágán, elbeszéléseinek nagy része — kivételként talán csak a *Csukák vonulása*, az *Első osztályú magány* és *A király* említhető — nem mutatja a nyelvvel való birkózást. Ha Gál kilép az általa ismert történelmi keretből és hőseinek magánya csak a kiürült lelki kapcsolatokban s az egzotikus körülmények adta pihenőkben nyilatkozik meg, biztonságát elveszti, nyelve megbicsaklik. Az írói gondolat és szándék ugyan átlagon felüli is lehet (például *A tenger hulláma* a jól ismert Tamási-mondás parafrázisát is közrefogja: *az ember azért született erre a világra, hogy valamit elvégezzen*), de a képzelet a számára ismeretlen tartományt nehezen tudja művészté avatni. Ezért túlírt a *Kősivatag* eszmélkedő „betétje”, ezért nem emelkedik gúnyos groteszkké a meditáló anyagbeszerző kálváriája (*Fényes reggel*). *Jeronimó* „betelhetetlen jósága” éppen az egzotikumkeresés, a meleg széllel „fölmegített” mondatok hatására csak olvasmányos történet marad.

Gál Sándor Tengersé nem más földrészekén van, hanem az előbb már említett kiváló novellák élménysorában. A lírai mögöttes — mert fedezetül mindig ott van a megtörtént, a társadalmilag fontos valóság — nem illan el a közhelyek aranykódébe, egy-egy mondat nem lesz a korábbi „lágú” versek lírai illusztrációja. Az önmagát vallató, de magányát kollektív magánnyá növesztő prózahős tudja, hogy vérre megy a játék, s igazságát nem kezdhetik ki szokványos szókapcsolatok, unos-untig ismételt szóvirágok. Ahol *az ég tiszta kék nyugalom, s rajta a nap érett narancs*, ahol *a kanálisok ezüstszalagként szelik át a vidéket*, ahol *a hegyek csúcsai a kelő nap sugariban fürdenek*, ahol *a mindig megnevezhetetlen fenség honol*, ahol *tisztán ragyog az ég valószínűtlen kékje*, ahol *a kelő hold ezüsthidat épít a fekete hullámok fölé*, ahol *a szerelem sós ízei érezhetőek a tenger ölelésében* — ott a próza megszűnik próza lenni, s a némelyütt használt tájnyelvi keménység (*felcsúszkorált*) is veszít erejéből. (Madách, 1974.)

SZAKOLCZAY LAJOS

Györffi Kálmán két kisregénye

HÁZAVATÁS — ÁGNES

Györffi Kálmán nevét első, irodalmi díjjal is kitüntetett novelláskötete (*Csendes hétköznapok*, Kriterion, 1973) tette ismertté. Nem nagy igényű, de többnyire szuggesztív, meggyőző írásainak nagy szenvedélyek nélküli hősei nem kerülnek szokatlan helyzetekbe, súlyos tragédiákat vagy groteszk szituációkat az olvasó itt hiába keres.